

**Eötvös Loránd Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola
Kriminológia Doktori Program**

**A gyermek „legfőbb érdekét” szolgáló igazságszolgáltatás elméleti
hátttere és empirikus vizsgálata, különös tekintettel a javítóintézeti
letartóztatásra**

doktori értekezés tézisei

Molnár Anna

Témavezetők:

Dr. Hack Péter PhD tanszékvezető egyetemi tanár

Dr. Lévy Miklós professor emeritus

Budapest, 2025.

A doktori értekezés célkitűzései

A javítóintézeti letartóztatás jogintézménye 1996 óta van jelen a hazai gyakorlatban, azelőtt büntetés-végrehajtási intézetekben foganatosították ezt, az – akkor még „előzetes letartóztatásnak” nevezett kényszerintézkedést.

A dolgozat irodalmi áttekintésében elsőként azokat az átfogó alapelveket ismertetem, melyeket a fiatalkorúak igazságszolgáltatására vonatkozó nemzetközi dokumentumok tartalmaznak, később pedig a fiatalkorúak letartóztatására vonatkozó, specifikus ajánlásokat, irányelveket mutatom be. Ezt követően áttérek a javítóintézeti letartóztatás kriminológiai aspektusaira, melyben először a fiatalkorúakra vonatkozó kriminálpolitika fejlődését taglalom, a „javíthatóság” eszméjének megjelenésétől, egészen napjainkig, a későmodern kriminálpolitikai trendekig. Ezután a javítóintézeti letartóztatás kialakulására helyezem a hangsúlyt, melyben bemutatom annak létrejöttét, az akutális kriminálmorfológiai adatokat, valamint a jogintézmény elméleti hátterét. Utóbbi tekintetében ismertetem a büntetési célgondolatokat, valamint a zárt intézeti nevelés tudományának, a kriminálpedagógiának főbb állításait. Az irodalmi áttekintés végén pedig bemutatom azokat a – gyakorlatban is dolgozó szakemberek által megfogalmazott – dilemmákat, melyek a javítóintézeti letartóztatást övezik.

A letartóztatás egy bizonytalanságokkal tarkított, átmeneti időszakot jelent a bűnelkövetéssel vádolt fiatalok életében, ami a felnőttek fogva tartásához hasonló sérüléseket okozhat számukra.¹ A letartóztatás során számos tényezőt és körülményt kell figyelembe venni a gyermek- és fiatalkorúakkal kapcsolatosan. Többek között az elkövetett bűncselekmény megalapozott gyanúját vagy tényét, a belátási képességet, melyekre hatással lehetnek serdülőkori jellemzők, szerhasználat, mentális zavarok, pszichoszociális fogyatékoság vagy intellektuális képességzavar.² Ezekre a sajátosságokra pedig hatással van makro-mezo- és mikro szinten, például az adott állam gazdasági helyzete, politikai berendezkedése, a korrekciós intézmények személyzete és a fiatalok közötti generációs különbségek, nemi különbségek, de még az intézetek, valamint a fiatalok földrajzi elhelyezkedése is. Felvetődik a kérdés, miszerint hogyan lehet úgy reagálni a gyermek- és fiatalkorúak bűnelkövetésére, hogy közben egyéni fejlődésük, valamint társadalmi integrációjuk is megfelelő hangsúlyt kapjon? A letartóztatás végrehajtása során egyszerre kell megfelelni az igazságügyi- és a nevelési szemlélet elvárásainak, melyek sokszor konfliktusban állnak egymással.

¹ Schall v. Martin, 1984 467.

² Chitsabesan és mások, 2006 534-540; Bellavics, 2021 97-109.

Jelen dolgozat célja, hogy rámutasson a javítóintézeti letartóztatás során érvényesülő igazságügyi- és nevelési szemléletek intézményi megjelenésére, valamint, hogy bemutassa, hogyan élik meg a letartóztatás valóságát az intézet munkatársai és a letartóztatott fiatalok. A vizsgálat arra is irányul, hogy miként jelenik meg és milyen módon érvényesül a gyermek legfőbb érdekének elve az intézményi gyakorlatokban. Ennek érdekében három átfogó kutatási kérdést fogalmaztam meg.

I. Hogyan jelennek meg az ellentmondások és aránytalanságok az igazságügyi- és nevelési szemlélet tekintetében, az intézményrendszer működésében?

A fiatalokúakra vonatkozó nemzetközi dokumentumok, irányelvek, ajánlások, vélemények elemzése során választ kaphatunk arra, hogy milyen elveknek kell megfelelni a javítóintézeti letartóztatás során.³ A javítóintézeti letartóztatás, mint olyan, nem jelenik meg a dolgozatban bemutatott, a fiatalokúak igazságszolgáltatására vonatkozó nemzetközi dokumentumokban, hiszen azok általános alapelveket fogalmaznak meg a tárgyalt kényszerintézkedéssel kapcsolatban. Ebből kifolyólag, vizsgálódásom során a zárt intézeti nevelésre, a fogva tartásra, illetve specifikusan a letartóztatásra vonatkozó információkra fókuszálok. „*A jogalkotók a fiatalkori bűnözés kezelésére szerte a világon vegyítik a tettarányos és a reszocializációs felelősségi modell elemeit, hogy megtalálják a megfelelő arányt a fiatal életkorból adódó sajátosságok és a társadalom védelmének szükségessége között.*”⁴ Vajon túlsúlyba kerül-e az egyik szemlélet a dokumentumokban vagy a gyakorlatban? Milyen törekvések vannak arra vonatkozóan, hogy ezek ne csak egymás mellett működjenek a gyakorlatban, sokkal inkább egymással harmóniában?

II. Milyen tényezők formálják a javítóintézeti letartóztatásban részt vevő szakemberek megközelítését az igazságügyi- és nevelési szemlélet tekintetében, és ezek hogyan jelennek meg a gyakorlatban?

A javítóintézeti letartóztatásban dolgozó munkatársak – vezetők, nevelők, gyermekfelügyelők, az egészségügyi részlegen dolgozó munkatársak, növendékügyi előadók, rendészek – rendhagyó pedagógiai környezetben igyekeznek megvalósítani a jogszabályban

³ A felnőttektől eltérő, „más elbánás”; a gyermek mindenek felett álló érdekének figyelembe vétele; szükségleteire történő reagálás; nevelés; felelősség

⁴ Kerecsi 2007, 38.

megfogalmazott célokat a két szemlélet együttes jelenléte mellett.⁵ Ez a kutatási kérdés arra kíváncsi, hogy miként hatnak a javítóintézeti sajátosságok a szakemberek szemléletére és munkájára, és milyen elvárásokat fogalmaznak meg a fiatalokkal szemben. Bizonyos kategóriák mentén mit értékelnek javulásnak? A fiataikorú, a letartóztatás időtartama alatt tanúsított magatartását, a tanulmányokban történő előrehaladást, szakmaválasztást, stabil jövőképet, családi kapcsolatokat, vagy a kriminális kapcsolatok hátrahagyását? A kutatási kérdés összességében tehát arra kíváncsi, hogy mi jellemzi a javítóintézeti letartóztatást a benne dolgozók szemszögéből vizsgálva.

III. A letartóztatott fiataikorú személy miként adaptálódik ezekhez az ambivalens lehetőségekhez, elvárásokhoz?

Az eredmények tekintetében nem elhanyagolható szempont a letartóztatás alanyának, azaz a fiataikorú személynek a percepciója arról az időszakról, amit az intézetbe történő bekerüléstől, távozásig tart. Őt megkérdezve, választ kaphatunk arra a kérdésre, hogy mik azok a fordulópontok a – nevelési és igazságügyi szemléletek együttes jelenléte mellett megvalósuló – letartóztatási folyamatban, melyek pedagógiai szempontból pozitív vagy negatív irányba terelik, tehát valamilyen módon befolyásolják az általa megélt valóságot.

A doktori értekezés alkalmazott kutatási módszerei

Jelen disszertációhoz tartozó kutatás célja tehát a javítóintézeti letartóztatás valóságának megismerése, illetve a munkatársak, valamint a javítóintézeti növendékek hiteles, személyes tapasztalatainak bemutatása. Ezen célok eléréséhez leginkább a kvalitatív kutatási módszerek illeszkednek,⁶ nevezetesen az interjú, azon belül pedig a félig strukturált interjú eszköze.

A kutatás hat központi fogalom köré épül:

- *Igazságügyi szemlélet:* Ide tartoznak a büntetőeljárás sikerességének, és az ahhoz szükséges biztonság fenntartásához kapcsolódó célok, eszközök és tevékenységek: a fiataikorú jelenlétének biztosítása, a bizonyítás megnehezítésének vagy megghiúsításának megakadályozása, a bűnisméltés lehetőségeinek megakadályozása.

⁵ A javítóintézeti letartóztatás végrehajtása az 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról; a 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról, valamint az 1/2015. (I. 14.) EMMI rendelet a javítóintézetek rendtartásáról szabályai szerint történik. Az intézeti biztonsági előírásait a bv. intézetekben szerzett tapasztalatok alapján kell kialakítani, míg a fiatalok nevelését, gondozását, felügyeletét, oktatását, képzését és munkafoglalkoztatását a gyermekvédelmi gyakorlatnak megfelelően kell ellátni.

⁶ Greene-Hill, 2005 xi; Pierre-Roulston 2006 in Davies-Francis 2018, 677.

Alapvetően büntetőjogi megközelítés, mely a tetтарыos felelősségi rendszerre támaszkodik, fókuszában a társadalom védelmének szükségessége áll. Nem veszi figyelembe a bűncselekmény mögött meghúzódó komplex oksági folyamatokat.⁷

- *Nevelési szemlélet:* A társadalmi beilleszkedés biztosítása, valamint a bűnismétlés megelőzése a reintegrációs tevékenységek által. A fiatal életkorából adódó sajátosságok állnak a szemlélet középpontjában. Célja a fiatalok személyi reszocializációja, mely érdekében – a büntetőjogi kompetencián túllépve – veszélyeztetettség esetén is be lehet avatkozni.⁸
- *Ambivalencia:* A nevelési- és az igazságügyi szemlélet, a gyakorlatban történő összeegyeztethetőség nehézségére utal. A fiatalokból adódó sajátosságok eltérő válaszokat igényelnek a hatóságok részéről, a büntetőjogi keretek miatt azonban csak a bűncselekményre tudnak reagálni, a háttérben meghúzódó fiatalok devianciáktól függetlenül.⁹
- *Szereplők:* Azok a szakemberek, személyek, akik a javítóintézeti letartóztatás során közvetlenül foglalkoznak a letartóztatás hatálya alatt álló fiatalokkal, ezáltal hatással lehetnek percepciójára, viselkedésére az egész folyamat során: nevelő, munkacsoport-vezető, tanár, gyermekfelügyelő, egészségügyi szakember, rendész.
- *Lehetőségek:* Ez a fogalom a szereplők lehetőségeire utal, magába foglalja mindazt, amit az adott jogszabály meghatároz és lehetővé tesz munkakörükkel, tevékenységükkel kapcsolatban.
- *Motivációk, elvárások:* Az a mérlegelési lehetőség, mely az adott szereplőt illeti meg a döntéshozás vagy a fiatalokkal folytatott munka során, a jogszabályi kereteken túl.

A dolgozat alapját a javítóintézeti letartóztatás különböző szereplőivel – munkatársakkal és letartóztatás hatálya alatt álló fiatalokkal – készített, félig strukturált interjúk képezik. Két különböző javítóintézetben, 12 javítóintézeti munkatársat és 11 növendéket hallgattam meg. Mindkét populáció tagjai felkészültséget, különleges odafigyelést igényelnek az interjúkészítés tekintetében, szerepükből vagy életkorukból és helyzetükből fakadó sajátosságaik miatt.

Az interjúzás mellett a megfigyelés, valamint a dokumentumelemzés módszerét is alkalmaztam. Az értekezés nem csupán empirikus, kvalitatív kutatási módszerekre épít, hanem

⁷ Kerezsi 2007 38.

⁸ Kerezsi 2007 38.

⁹ Kerezsi 2007 41.

az elméleti megalapozó fejezetekben jogtörténeti, dogmatikai és jogösszehasonlító megközelítéseket is alkalmaz. Az interjú kérdéseinek megfogalmazása, és később az elemzése – az igazságügyi és nevelési szemléletekre fókuszálva –, a kutatási kérdések mentén történtek.

A doktori értekezés eredményei

- (1) A kutatás eredményei alapján megállapítható, hogy a javítóintézeti letartóztatás nem csupán bezártságot és kényszerű jelenlétet jelent a növendékek számára. Sok esetben az intézetre jellemző strukturált környezet, a kiszámítható napirend és munkatársak támogató szakmai jelenléte biztonságérzetet és átmeneti megnyugvást nyújt számukra. A megélt stabilitás és a következetes visszajelzés pozitív irányú változásokat idézhet elő gondolkodásukban és viselkedésükben, különösen akkor, ha a fiatal diszfunkcionális családi- vagy intézményi közegből érkezett az intézetbe.
- (2) A disszertáció egyik legfontosabb megállapítása, hogy a két szemlélet – igazságügyi és nevelési – együttes jelenléte nemcsak elméleti szinten, hanem a gyakorlatban is folyamatos feszültséget generál. Az interjúk alapján kirajzolódott, hogy e két szemlélet harmonizálásáért sokat lehet tenni, ez azonban nagyban függ az adott intézet szabályaitól, a munkatársak attitűdjétől, valamint a szakmai kultúrától, azonban a büntetőeljárás automatizmusai, valamint a biztonság megteremtését szolgáló intézkedések „eldöntik” a vitát, az igazságügyi szemlélet javára.
- (3) A két szemlélet többször *ellentmondásos* viszonyban áll egymással, a javítóintézeti letartóztatás során.
 - a. A végrehajtás során megvalósuló pedagógiai folyamat eredményességéhez elengedhetetlen a növendékek kiszámítható jelenléte és stabil környezete, azonban a letartóztatás időtartamának kiszámíthatatlansága¹⁰ – és az ehhez társuló pszichés teher – ezt jelentősen akadályozza.
 - b. A bezártságból fakadó kényszerű jelenlét miatt korlátozott lehetőség van a fiatalok önkéntes bevonódására, részvételére, melyet a velük készített interjúk is alátámasztanak. Ezzel szemben ahhoz, hogy egy beavatkozás – jelen esetben a reintegrációt és a bűnismétlés megelőzését is célzó javítóintézeti letartóztatás – hatékony legyen, mindenképp szükség van a növendékek aktív részvételére, önkéntességére.

¹⁰ Bár jogszabály határozza meg a javítóintézeti letartóztatás maximumát, azonban bármikor megtörténhet, hogy a növendék hamarabb távozik az intézetből.

- c. A jogszabályi célok közé tartozik a bűnismétlés megelőzése, mely hosszú távú, szükségletorientált megközelítést igényel. Mindazonáltal, a letartóztatás során megvalósuló szigorú kontroll és ellenőrzés, az intézeti szabályok betartásának fókuszából, valamint a növendékek és a munkatársak beszámolóiból arra lehet következtetni, hogy az elsődleges szempont a javítóintézet szabályainak történő megfelelés. A növendékek elsősorban arra koncentrálnak, hogy „minél jobb javítóintézeti növendékké” váljanak, az elsajátított szabályokat – amellet, hogy azoknak van a személyiség fejlődésére gyakorolt pozitív hatásuk is – azonban kevésbé igazodik szükségleteikhez, és ritkán tudják hasznosítani azokat szabadulásuk után. A növendékekre vonatkozó „ideális eszménykép”¹¹ tehát nem illeszkedik a letartóztatott fiatalok sajátosságaiból fakadó szükségleteihez.
 - d. A büntetőeljárás automatizmusai nem teszik lehetővé a növendékek szükségleteinek figyelembevételét. Ha lejár a letartóztatás időtartama, de a fiatalnak – tegyük fel – még 3 hónapja van hátra egy adott tanév teljesítéséhez, vagy szakmai végzettség megszerzéséhez, nem maradhat az intézetben. Ha szabadulása után adott számára a lehetőség tanulmányai folytatására, az több szempontból is akadályokba – motiváció, az adott oktatási intézmény messze van a lakóhelyétől, anyagi nehézségek – ütközhet.
 - e. A letartóztatás ultima ratio jellege bizonyos esetekben szemben áll a gyermek legfőbb érdekével. A letartóztatás soha nem lehet alternatívája gyermekvédelmi intézkedésnek, nem pótolhat olyan hiányosságokat, melyek a kezelőrendszer hiányosságaiból fakadnak, azonban, ennek ellenére nem számít kirívó esetnek, ha ez mégis így történik. A munkatársak beszámolóai alapján a náluk elhelyezett fiatalok olyan körülmények közül jöhetnek, hogy számukra a javítóintézeti letartóztatás által nyújtott lehetőségek jelentették az utolsó esélyt egy méltóságteljes életre.
- (4) A gyermek legfőbb érdekének elve a gyakorlatban történő érvényesülése gyakran nem egyértelmű. Sok esetben nem a növendék valós szükségleteihez igazodik, hanem az igazságszolgáltatás automatizmusai, vagy a biztonság fenntartásának szempontjai kerülnek előtérbe.

¹¹ Volentics, 1999 76.

- (5) A két szemlélet *aránytalanul* jelenik meg a nemzetközi dokumentumokban, valamint a javítóintézeti letartóztatás során. A fiatakorúak igazságszolgáltatására vonatkozó nemzetközi dokumentumok – bár beemelik a felelősségének kérdését és fontosságát –, azonban főként a fiatalok szükségleteit középpontban állító nevelési szemléletre fókuszálnak. A vizsgálatok szerint ezek a követelmények, iránymutatások és ajánlások megvalósítása sokszor az adott állam végrehajtási szabályaiba ütközik,¹² melyet jelen kutatás eredményei is alátámasztanak.
- (6) Az igazságügyi szemlélet – bár vannak kapcsolódási pontok a nevelési szemlélettel – alapvetően elsőbbséget élvez a végrehajtás során, hiszen a büntetőeljárás sikeres lefolyását segítő biztonsági intézkedések elsődlegesek. Ebben a keretben zajlik a nevelés, mely során szintén gyakran túlsúlyba kerül az igazságügyi szemlélet, különösen a letartóztatott fiúk esetében, ahol a kockázati megközelítés dominál, a lányoknál némileg több teret kap a szükségletalapú megközelítés.
- (7) Az intézetek működésének alapvető felülvizsgálatára van szükség. Az intézményrendszer jelenlegi „hibrid” állapota nem csak a reintegrációs célok tisztázatlanságát, hanem a szakmai munka következtelenségét is eredményezi. Az ilyen kettős állapot nem kedvez sem a fiatalok reintegrációjának, sem a munkatársak hatékony munkavégzésének, mely végső soron a javítóintézet alapvető funkcióit ássa alá.
- (8) Megfelelő képzési támogatottság hiányában teret nyerhetnek olyan – szakértői hozzáállást mellőző – *szubjektív* nézőpontok, melyek következtében sérülhetnek a növendékek jogai, valamint a javítóintézeti letartóztatáshoz köthető nemzetközi és hazai szakmai alapelvek. Az interjúk során többször felmerültek olyan álláspontok, melyek nem szakmai alapokon nyugvó véleményeket tükröztek, és amelyek kirekesztőek lehetnek a növendékekkel szemben.
- (9) Az, hogy egy munkatárs adott döntése mögött milyen motivációk húzódnak meg – abban a nevelési vagy az igazságügyi szemlélet dominanciája jelenik meg – nem csak az igazságszolgáltatási rendszer alapelveitől függ, hanem a növendékek körülményeitől, a rendelkezésre álló nevelési eszközöktől és a munkatársak egyéni álláspontjától is.
- (10) A növendékek alkalmazkodása az intézeti környezethez és a letartóztatás során érvényesülő ambivalens elvárásokhoz több tényező függvénye és jelentős egyéni

¹² Az Európai Unió Alapjogi Ügynöksége (European Union Agency for Fundamental Rights), 2015

különbségeket mutat. Függ attól, hogy a fiatalok mit gondolnak magukról, illetve a nevelők hozzáállását miként interpretálják. Adaptációjukra hatással van továbbá a hatóságokkal történő első találkozás, tájékozottsági szintjük, valamint a letartóztatás alatt kialakított motivációjuk, mely szintén többféle lehet. A növendékek megküzdési stratégiái három típusba sorolhatók:

- a. külső motiváció: megfelelés a nevelőknek, elsődleges cél a minél hamarabbi szabadulás
- b. belső motiváció: hosszabb távú szemléletet tükröz részükről, melyhez önreflexióra van szükség, mely segítségével mérlegelik az intézetben elérhető lehetőségeiket és kihasználják azokat, például a szakmatanulás kapcsán
- c. beletörődés: amikor a fiatal elsődleges célja „túlélni” letartóztatását.

(11) A fiatalok számára nagyfokú bizonytalansággal telnek a javítóintézeti letartóztatás mindennapjai, hiszen nem tudják biztosan, hogy mikor távoznak az intézetből. Bár a kényszerintézkedés időbeli korlátja ismert a növendékek számára is, azonban azt nem lehet előre kiszámítani, hogy ezen belül meddig tart számukra a büntetőeljárás. Ebből kifolyólag tehát a javítóintézeti letartóztatásnak, mint a bűnelkövetésre történő reakciónak határozatlan jellege van, annak ellenére, hogy a nemzetközi dokumentumok a fiatakorúakkal szembeni szankciók határozottságát javasolják. A határozatlan időtartam nem csak a tanulmányokat, vagy az addig folytatott pedagógiai munka folytatását szakítja félbe, de folyamatos pszichés terhet rónak a növendékekre.

Irodalomjegyzék

- Bellavics, Mária Zsóka (2021): A fiatalkorú bűnelkövetők körében leggyakrabban előforduló pszichiátriai kórképek. *Magyar Rendészet*, Vol. 2021, No. 2. 97-109 DOI: 10.32577/mr.2021.2.6. (Utolsó letöltés: 2025. január 25.)
- Chitsabesan, Prathiba – Kroll, Leo – Bailey, Sue – Kenning, Cassandra – Sneider, Stephanie – Macdonald, Wendy – Theodosiou, Louise (2018): Mental health needs of young offenders in custody and in the community *The British Journal of Psychiatry*, Vol. 188, No. 6, 534-540. <https://doi.org/10.1192/bjp.bp.105.010116> (Utolsó letöltés: 2025. január 6.)
- Davies, Pamela – Francis, Peter (2018): *Doing criminological research*. United Kingdom, SAGE Publications Ltd.
- FRA European Union Agency for Fundamental Rights (2015) Child-friendly justice. Perspectives and experiences of professionals on children's participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2015
- Greene, Sheila – Hill, Malcolm (2005): Researching children's experience: methods and methodological issues. In: Greene, Sheila – Hogan, Diane. (szerk.): *Researching Children's Experience: Approaches and Methods*. London, Sage, 61–86.
- Kerezsi, Klára (2007): Büntetve gondozni? A javítóintézeti nevelés helye a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási rendszerében. *Esély*, No. 3, 36-54.
- Schall v. Martin, 467 U.S. 253. (1984)
- Volentics, Anna (1999): Gyermekvédelem és reszocializáció. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.

A doktori értekezés témakörében készült publikációk jegyzéke

- Molnár Anna (2021) Nemzetközi elvárások a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásával kapcsolatban, különös tekintettel a büntetéskiszabásra. In. Jogi Tanulmányok 2021, pp. 391-407.
- Molnár Anna (2023) A javítóintézeti letartóztatás empirikus vizsgálatának módszertana. In. Kriminológiai Közlemények, 83. pp. 60-76.
- Molnár Anna (2024) A javítóintézeti letartóztatás. In. Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium - Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai
- Molnár Anna (2024) A javítóintézeti letartóztatás kriminológiai aspektusai. In. Jogi Tanulmányok 2024, pp. 283-296. DOI:10.56966/2024.21.Molnar